Abstract geometric lines in the top left corner, consisting of several overlapping, tilted rectangles and polygons drawn with thin black lines on a light beige background.

CE ESTE RECUNOAȘTEREA SOCIALĂ?

(Pornind de la Axel Honneth)

Ciprian Mihali, Filosofie UBB, 2023

CÂTEVA ÎNTREBĂRI

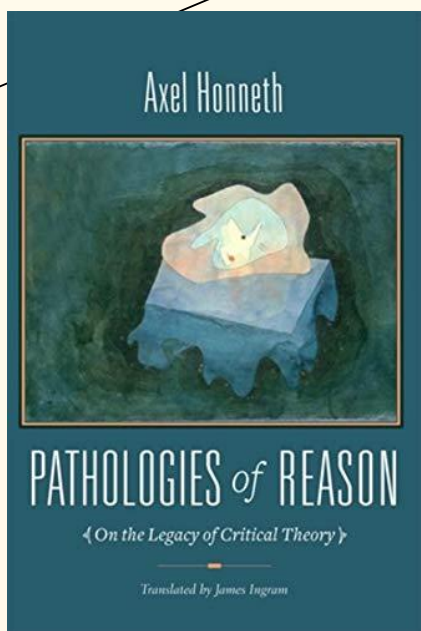
- 1) Ce ați face dacă ați fi invizibili pentru o zi?
- 2) V-ați simțit vreodată invizibil(ă)? În ce situație?
- 3) Care este legătura dintre identitate și recunoaștere?
- 4) Care sunt patologiile iubirii?
- 5) Ce credeți că este rușinea? Exemple
- 6) Ce înseamnă respectul? Exemple
- 7) Care este deosebirea dintre încredere și respect?
- 8) Ce este disprețul? Exemple
- 9) Care este efectul psihic al disprețului?

VIZIBILITATE ȘI INVIZIBILITATE:

- Există diferențe între semnificația literală și cea figurativă a "**invizibilității**".
- Istoria culturală oferă exemple de situații în care cei puternici își exprimă superioritatea socială prin faptul că nu îi percep pe cei pe care îi domină. Ex: nobilii se dezbrăcau în fața slujitorilor lor, pentru că, într-un anumit sens, aceștia din urmă erau pur și simplu absenți.
- Expresia pentru astfel de refuzuri intenționate de percepție este "**privirea prin**" cineva. Avem capacitatea de a ne arăta indiferența față de cei prezenți, comportându-ne față de ei ca și cum nu ar fi cu adevărat acolo, în același spațiu. În acest sens, "privirea prin" cineva are un aspect **performativ**, deoarece necesită gesturi sau comportamente care să mărturisească în mod clar că celălalt este ignorat intenționat, nu pur și simplu accidental.
- Acest lucru poate varia de la afișarea unei neatenții inofensive (când cineva uită să salute o cunoștință la o petrecere) până la ignorarea femeii de serviciu din cauza statutului ei social nesemnificativ = toate comportamentele fățișe "de a privi prin" pe care victimele le pot interpreta doar ca semne de **umilință** = ilustrații ale unui caz simplu: au în comun proprietatea de a fi forme de invizibilitate în sens figurativ și metaforic.
- "Invizibilitatea" nu se poate referi la un fapt cognitiv, ci mai degrabă trebuie să însemne o anumită **situație socială**.
- Pentru cei afectați, "**invizibilitatea**" are, în fiecare caz, o proprietate comună reală: se simt cu adevărat **nepercepuți**.

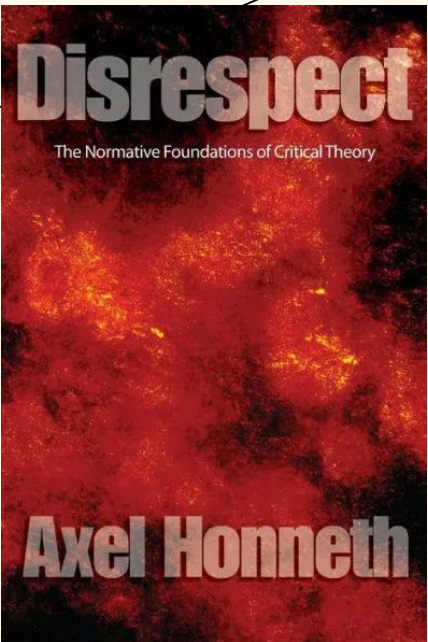
VIZIBILITATE ȘI INVIZIBILITATE: EPISTEMOLOGIA RECUNOAȘTERII

- *Trecerea de la conceptul negativ de "invizibilitate" la conceptul pozitiv de "vizibilitate"*
- Un subiect uman este vizibil pentru un alt subiect în funcție de gradul în care acesta din urmă este capabil să-l **identifice** – în funcție de natura relației sociale considerate – ca persoană care posedă **proprietăți clar definite**, cum ar fi, de exemplu, o cunoștință care râde mult, o doamnă de la curățenie sau... tovarășul de călătorie din compartiment care are o culoare diferită a pielii.
- Vizibilitatea este, în acest sens, mai mult decât **perceptibilitate**, deoarece ea inițiază o capacitate de identificare individuală de bază.
- În timp ce invizibilitatea, în sens vizual, înseamnă doar că un obiect nu este prezent ca obiect în câmpul perceptual al altei persoane, vizibilitatea fizică necesită să o cunoaștem într-un **cadru spațio-temporal** ca obiect cu proprietăți corespunzătoare în raport cu situația = o formă elementară de **identificare** individuală și reprezintă o formă primitivă a ceea ce numim "**cunoaștere**" (*Erkennen*).

VIZIBILITATE ȘI INVIZIBILITATE (2): EPISTEMOLOGIA RECUNOAȘTERII

- În timp ce prin "cunoașterea" unei persoane ne referim la exprimarea **identificării** sale ca individ – o identificare care poate fi îmbunătățită treptat – prin "**recunoaștere**" ne referim la un **act expresiv** prin care această cunoaștere este conferită cu sensul pozitiv al unei afirmații. Spre deosebire de cunoaștere, care este un **act cognitiv non-public**, recunoașterea depinde de **mijloacele de comunicare** care exprimă faptul că cealaltă persoană ar trebui să posede "**valoare**" **socială**.
- Actul de recunoaștere se datorează combinației a două elemente: **identificarea cognitivă** și **exprimarea**. O anumită persoană este cunoscută în primul rând ca o persoană cu **caracteristici particulare** într-o anumită situație, iar într-o a doua etapă, această cunoaștere primește **expresie publică** prin faptul că existența persoanei percepute este confirmată în ochii celor prezenți prin acțiuni, gesturi sau expresii faciale.
- Recunoașterea depinde de **gesturile expresive** = astfel de gesturi corporale sunt capabile să semnifice public această afirmație care face diferența între a cunoaște și a recunoaște
- **Moralitatea** coincide cu recunoașterea, pentru că este posibil să se adopte o atitudine morală numai dacă cineva dă celeilalte persoane o valoare necondiționată prin care propriul său comportament trebuie evaluat.

RALPH ELLISON

OMUL INVIZIBIL

Strada Fictiunii

Prolog

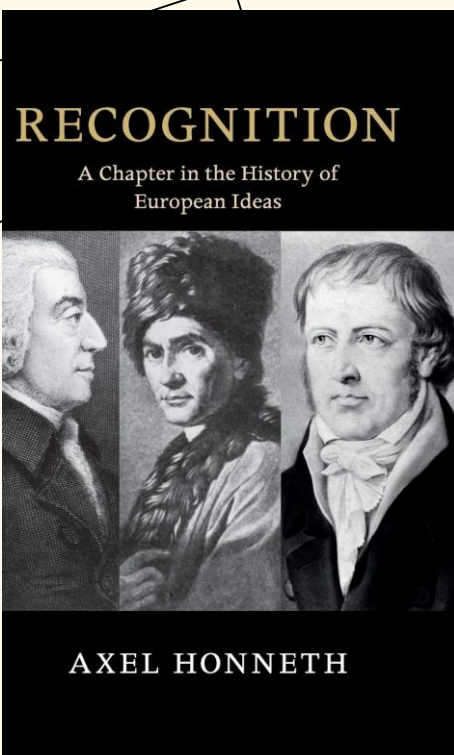
Sunt un om invizibil. Nu sunt o nălucă dintre acelea care îl bântuiau pe Edgar Allan Poe, nici vreo ectoplasmă desprinsă din filmele de la Hollywood. Sunt un om în carne și oase, făcut din țesuturi și lichide fiziologice, ba chiar s-ar putea spune că am și creier. Trebuie să înțelegi că sunt invizibil doar fiindcă oamenii refuză să mă vadă. Precum acele capete fără trup de la circ, parcă sunt înconjurat de oglinzi care deformează. Când se apropie de mine, oamenii văd doar ce e în jurul meu, se văd pe ei înșiși sau cine știe ce plăsmuiri ale minții lor, cu alte cuvinte, văd orice, mai puțin pe mine.

Faptul că sunt invizibil nu are drept cauză nici vreun accident biochimic al epidermei mele. Invizibilitatea mea e dată de o predispoziție ciudată a ochilor celor cu care vin în contact. Ține de felul în care sunt construiți ochii lor *interiori*, aceia cu care privesc realitatea prin ochii lor fizici. Nu mă plâng, nici nu protestez. Câteodată e un avantaj să nu fii văzut, deși, de cele mai multe ori, invizibilitatea îți pune nervii la încercare. Atunci cei cu vederea slabă se lovesc mereu de tine. Adesea, te îndoiști că exiști. Te întrebi dacă nu cumva ești doar o fantomă care există în mintea altor oameni, de pildă, o ființă dintr-un coșmar, pe care cel care visează încearcă din răspuțuri să o distrugă. Când te simți astfel, resentimentele care te încearcă te fac să te lovești și tu de oameni. Și, vă mărturisesc, ai aceste resentimente mai tot timpul. Te macină nevoia de a-ți dovedi ție că exiști în lumea reală, că faci parte din tot acest zgomot, din tot acest chin, și atunci lovești cu pumnii, blestemi și injuri, ca să-i faci să îți recunoască existența. Din păcate, rareori reușești.

Într-o seară m-am lovit din greșală de un bărbat care, poate fiindcă era aproape beznă, m-a văzut și mi s-a adresat cu un

DESPRE RECUNOAȘTERE LA AXEL HONNETH

- Ideea fundamentală – Hegel: realizarea ființei umane depinde de existența relațiilor etice, în trei sfere normative distincte: **iubire**, **drept** (lege) și "**viață etică**" (*Sittlichkeit*) sau "solidaritate", o realizare ce decurge exclusiv dintr-o dezvoltare conflictuală marcată de lupta pentru recunoaștere.
- Posibilitatea formării identității persoanei este tributară relațiilor de recunoaștere a căror constituire este în mod necesar de natură **intersubiectivă**
- Numai atunci când persoanele sunt recunoscute efectiv **1)** ca purtători ai **nevoilor emoționale**, **2)** ca subiecți **egali într-o comunitate juridică** care are anumite drepturi și **3)** ca deținători ai **aptitudinilor practice** care contribuie la reproducerea vieții comune, ei pot dezvolta o relație practică cu ei înșiși hrănită de calitățile pozitive ale realizării de sine.
- Aceasta ia forma a **trei tipuri distincte de relație cu sine**, referitoare la sferele normative de recunoaștere: **încrederea în sine**, **respectul de sine** și **stima de sine**.

AXEL HONNETH DESPRE RECUNOAȘTERE

Formarea identității individuale are loc în ritmul **internalizării reacțiilor adecvate**, standardizate social, la cererea de recunoaștere la care este expus subiectul: individul învață să se înțeleagă pe sine ca posedând o valoare proprie și în același timp ca un anumit membru al comunității sociale.

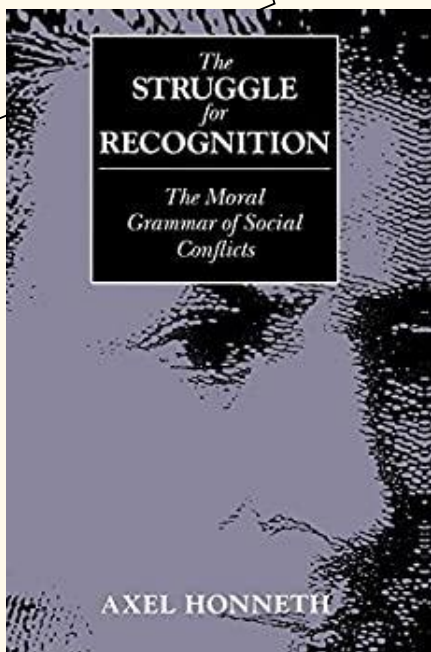
Fiecare subiect uman depinde de **contextul schimbului social** organizat conform principiilor normative ale recunoașterii reciproce. Dispariția acestor relații de recunoaștere duce la experiențe de **dispreț** și **umilință** pline de consecințe pentru formarea identității individului.

Ceea ce este drept sau bun într-o societate se măsoară prin capacitatea sa de a asigura **condițiile de recunoaștere reciprocă** care permit ca formarea identității personale – și, prin urmare, realizarea de sine a individului – să fie îndeplinite în mod satisfăcător.

Societățile sunt constituite din **acorduri și instituții** care sunt legitime numai în măsura în care sunt în măsură să garanteze, la diferite niveluri, menținerea unor relații reale de **recunoaștere reciprocă**.

A face subiecții "**transparenti**" înseamnă a le nega actul de descentralizare a propriei persoane față de celălalt, care este caracteristic recunoașterii și, în consecință, a-i supune **disprețului**.

Invizibilitatea socială este rezultatul unei denaturări a capacității perceptuale a ființelor umane de care este legată recunoașterea.

STRUCTURA RELAȚIILOR DE RECUNOAȘTERE SOCIALĂ

Formă de recunoaștere	Relații primare (iubire, prietenie)	Relații juridice (drepturi)	Comunitate de valori (solidaritate)
Dimensiune personală	Afecte și nevoi	Responsabilitate morală	Capacități și calități
Mod de recunoaștere	Solicitudine personală	Considerație cognitivă	Stimă socială
Potențial de dezvoltare	---	Generalizare, concretizare	Individualizare, egalizare
Relație practică cu sine	Încredere în sine	Respect de sine	Stimă de sine
Formă de dispreț	Abuzuri și violențe	Privarea de drepturi și excludere	Umilire și ofensă
Formă de identitate amenințată	Integritate fizică	Integritate socială	„Onoare”, demnitate

1) IUBIREA

- Toate relațiile primare care, după modelul raporturilor erotice, amicale sau familiale, implică **legături afective puternice** între un număr restrâns de persoane
- Hegel: iubirea = primul grad al recunoașterii reciproce, pentru că subiecții se confirmă în ea reciproc în nevoile lor concrete, deci ca ființe cu necesități; în experiența **solicitudinii** lor reciproce, cei doi subiecți se știu uniți în măsura în care sunt dependenți unul de celălalt
- Recunoașterea = **adeziune și încurajare afectivă** – existența corporală a unor ființe concrete între care există o stimă specifică
- Hegel: iubirea înseamnă „**a fi tu însuți/însăți într-un străin**” – echilibru precar între autonomie și dependență, arc de tensiune comunicațional, care leagă capacitatea de a fi singur cu cea a fuziunii cu celălalt
- O formă de recunoaștere care deschide calea către un model de relație cu sine în care fiecare capătă **încredere în sine** – securitate emoțională, care permite manifestarea în siguranță a nevoilor și sentimentelor = condiție psihică pentru dezvoltarea tuturor celorlalte atitudini de respect de sine

I ♥ Hegel

2) DREPTUL (LEGEA)

- Nu ne putem înțelege ca purtători de drepturi decât dacă avem cunoștință de **obligațiile normative** față de ceilalți
- Perspectiva unui „**altul generalizat**” care ne învață să-i recunoaștem pe ceilalți membri ai comunității ca purtători de drepturi pentru a ne înțelege pe noi înșine ca persoane juridice
- **Hegel**: concepția specifică a raporturilor juridice moderne, valabile pentru toți oameni, ca egali și liberi = **autonomia individuală** este rezultatul unui mod de recunoaștere specific
- **Mead**: recunoașterea juridică desemnează relația în care „**alter**” și „**ego**” se respectă reciproc ca subiecți de drept pentru că au cunoștință despre normele sociale care guvernează, în comunitatea lor, repartiția legitimă a drepturilor și datoriilor
- Subiecții se recunosc **reciproc** ca moralmente responsabili, având roluri sociale diferite
- Fiecare subiect uman trebuie considerat ca un „scop în sine”, în vreme ce „**respectul social**” subliniază „valoarea” individului în funcție de importanța lui socială
- **Respectul de sine** (a se raporta pozitiv la sine) este pentru relația juridică ceea ce încrederea de sine este pentru iubire = drepturile legale pot fi înțelese ca semne devenite anonime ale respectului social

3) VIAȚA ETICĂ (SOLIDARITATEA)

- Subiecții umani trebuie să se poată bucura de **stima socială** care să le permită să se raporteze pozitiv la calitățile și capacitățile lor concrete
- Dacă dreptul modern este un mediu de recunoaștere care exprimă calitățile universale ale subiecților umani, recunoaștere „etică” presupune un mediu social în care să se exprime însușirile **distinctive** ale subiecților umani
- Se presupune existența unei **comunități de valori** odată ce societățile au ieșit din cadrul unor ordine ierarhizate
- O persoană nu se poate judeca pe sine ca „**demnă de stimă**” decât dacă este recunoscută în prestații și acțiuni care nu pot fi asigurate de alții – prin capacități dezvoltate în cursuri istoriei sale personale
- **Grupul** devine un obiect de considerație – individul se percepe ca membru al unui grup în măsură să aducă în mod colectiv contribuții la dezvoltarea societății
- În interiorul grupului = relația de solidaritate = interacțiune în care subiecții se interesează de parcursul personal al aproapelui lor, **în mod simetric** – în lumina valorilor care conferă calităților și capacităților celuilalt un rol semnificativ în practicile comune
- Simetric ≠ stimă reciprocă în același grad, ci = fiecare subiect primește, în afara oricărei clasificări colective, posibilitatea de a se percepe în calitățile și capacitățile sale ca **un element prețios al societății**
- Conceptul de solidaritate deschide pentru prima dată un orizont în care concurența individuală pentru stima socială se poate derula **fără suferință, adică fără dispreț**

IDENTITATE PERSONALĂ ȘI DISPREȚ

Disprețul este o negare a recunoașterii (privare, refuz): o atingere care amenință să ruineze identitatea persoanei

Atingerile aduse integrității fizice

- **Violența fizică și abuzurile** – un tip de dispreț care rănește durabil încrederea subiectului în propria autonomie, dobândită prin iubire + pierderea încrederii în lume
- Este negată capacitatea însăși a subiectului de a dispune liber de propriul **corp**

Atingerile aduse integrității juridice

- Subiectul este victimă atunci când este exclus de la anumite drepturi în sânul societății
- Privarea de drepturi și **excluderea socială** = limitarea brutală a autonomiei personale, pierderea statului de participant la interacțiunile sociale, individul nu mai este recunoscut ca un subiect capabil să formeze o judecată morală
- Privarea de **drepturi** = pierderea respectului de sine și a posibilității de a se considera egal cu semenii

Atingerile aduse integrității morale

- Judecarea **negativă** a valorii sociale a anumitor indivizi sau grupuri
- **Deprecierea** anumitor modele de realizare socială, privarea de semnificație pozitivă în cadrul comunității
- **Pierderea stimei de sine** = a înceta să te consideri o ființă apreciată în calitățile și capacitățile tale

Metafore care descriu aceste răni: „moarte psihică”, „moarte socială”, „rănire” sau „mortificare” = un limbaj medical care asociază sănătatea socială cu cea organică

Relația între dispreț și rușine (dublă sursă: interioară sau exterioară) =» nedreptate și rezistență politică

BIBLIOGRAFIE

- Ralph Ellison, *Omul invizibil* (Editura ALL, 2012)
- Axel Honneth
 - *Despre redistribuire și recunoaștere* (cu Nancy Fraser), Tact, 2012
 - *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts* (Polity Press, 1995 [1992]).
 - *Redistribution or Recognition?: A Political-Philosophical Exchange*, co-authored with Nancy Fraser (Verso, 2003).
 - *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory* (Polity Press, 2007 [2000]).
 - *Pathologies of Reason: On the Legacy of Critical Theory* (2009).
- Paul Ricoeur, *Parcours de la reconnaissance* (Stock, 2004)
- Charles Taylor, *The Ethics of Authenticity* (Harvard University Press, 1991)